

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

Олег БУРЯК

ОСОБЛИВОСТІ АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В РЕГІОНІ СПІВДРУЖНОСТІ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ І ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Проаналізовано основні заходи державного регулювання економіки деяких країн СНД в умовах глобальної фінансово-економічної кризи. На основі проведених досліджень виявлено головні причини поширення та розгортання кризових явищ в економіці та обґрунтовано доцільність впровадження тих чи інших імперативів антикризового регулювання в Україні.

Ключові слова: *фінансова криза, антикризова політика, заходи антикризового управління.*

Фінансова криза останніх років охопила реальний сектор економіки і негативно вплинула на розвиток всіх країн. Світові втрати, яких завдала криза впродовж лише одного 2008 р., визначилися аналітиками на рівні 5 трлн. дол. США, що рівнозначне 160 бюджетам України [1]. Проблема кризи стала найпоширенішою тематикою громадсько-політичних та ділових ЗМІ, багатьох аналітичних і суспільно-наукових видань у світі та в Україні зокрема. Наша держава належить до числа тих країн, які значною мірою постраждали від світової фінансово-економічної кризи – падіння показників її економічного розвитку виявилось найбільшим серед усіх держав пострадянського простору. Для боротьби з кризою керівництво України намагалося самостійно відшукати інструменти пом'якшення негативних її наслідків, знайти засоби підтримки національної економіки, які, на жаль, не забезпечили очікуваного результату. Щоб досягти успіху в подоланні кризи, нам потрібно вміло використати напрацьовані іншими країнами програми антикризових дій, обов'язково адаптувавши їх до конкретних реалій національного розвитку. Саме таке завдання висуває життя перед українською державою. Але насамперед необхідно чітко усвідомити, що досвід найбільш економічно розвинених або високодинамічних країн може бути використаний в Україні лише фрагментарно. Незважаючи на значні удари кризи, ці країни мають набагато міцніший господарський потенціал, ніж Україна. Найбільш прийнятними, на наш погляд, у рамках антикризової політики є позитивні рішення найближчих наших сусідів – країн-членів СНД, оскільки вихідні позиції ринкового реформування та їх наслідки значною мірою збігаються з тими, що склалися в Україні.

Проблема кризи стала наскрізним каменем *багатьох вітчизняних досліджень*. Над її вирішенням працювали І. Бураковський, Я. Жаліло, А. Філіпенко, В. Чужиков та ін. Проте, незважаючи на *актуальність проблематики*, ґрунтовні дослідження світового досвіду антикризового управління і, тим більше, обґрунтування можливостей його

застосування у вітчизняній практиці практично відсутні в науковому доробку українських вчених.

Мета статті полягає у вивченні й систематизації заходів антикризового управління країн-учасниць СНД та обґрунтуванні пропозицій щодо можливостей їх застосування в Україні.

У країнах СНД негативний вплив світової фінансово-економічної кризи виявився значно пізніше, ніж у високорозвинених державах, але наслідки цього впливу мали швидко наростаючий руйнівний характер. У відповідь всі країни розробляли і впроваджували низку антикризових планів та дій.

Антикризова політика у банківському секторі Білорусі була спрямована передусім на підтримку ліквідності банківської системи для подальшого кредитування реального сектору. Вже до кінця 2008 р. на збільшення статутного капіталу кількох великих державних банків було спрямовано 3 трлн. білоруських рублів (1,35 млрд. дол.) [2, с. 86]. В цілому за 2008–2009 рр. на боротьбу з фінансово-економічною кризою держава виділила коштів, які склали 25% ВВП країни [2, с. 89]. При цьому значну допомогу Білорусі надала Росія: у листопаді 2008 р. стабілізаційний кредит у розмірі 1 млрд. дол., а в березні 2008 р. – 0,5 млрд. дол. [2, с. 91]. “Теплі” відносини з Росією склалися завдяки “політиці лояльності в обмін на пільги”, що її застосовував довгий час Уряд і Президент Білорусі [3, с. 14]. Але пізніше Білорусь дещо дистанціювалася від Росії і поліпшила відносини із Заходом [4, с. 28]. Це дало їй змогу отримати доволі великий стабілізаційний кредит від МВФ обсягом в 2,9 млрд. дол. [2, с. 92]. У 2009 р. банківська галузь Білорусі була однією з найбільш ефективних у світі. За 2009 р. прибуток банків збільшився в 1,5 рази, а частка проблемних кредитів на початок 2010 р. склала лише 4,2%, вклади населення зросли на 34% [2, с. 94]. Склалося все так, що Білорусь останньою увійшла у банківську кризу і першою з неї вийшла. Вже у першому півріччі 2009 р. ВВП країни зросло на 0,3% [5, с. 106]. Значною мірою цьому сприяло “ручне керівництво” економікою з дозованим впровадженням ринкових елементів. Тому вважаємо, що досвід Білорусі є мало прийнятним для України.

Світова рецесія на могла справити суттєвого впливу на економіку Азербайджану. Напередодні кризи Азербайджан мав найвищий у світі показник прямих іноземних інвестицій, частка яких сягнула 30% ВВП [6, с. 89–90], крім того, саме в цей період він почав у повному обсязі отримувати доходи від укладеного в 1994 р. “контракту віку” з великими енергетичними ТНК щодо розробки нафтових родовищ на шельфі Каспійського моря та експорту нафти трубопроводом від Баку через Грузію до турецького відвантажувального терміналу в Джейхані на Середземному морі [3, с. 14]. У передкризові роки банківська система країни стрімко зростала, однак таке зростання відбувалося в основному за рахунок міжнародних запозичень. У 2005–2008 рр. обсяги кредитів банків зростали щорічно в середньому на 67% [2, с. 147]. Однак зменшення запозичень на міжнародних ринках капіталу і підвищення паніки вкладників щодо надійності їхніх депозитів призвели до зниження доступності банківських кредитів у країні. В результаті у 2009 р. відбулося різке (у 3 рази) скорочення приросту банківських кредитів [2, с. 147]. Для подолання кризи ліквідності й умов кредитування регулятор низив (за вересень 2008 р. – грудень 2009 р.) нормативи обов’язкових резервів з 12 до 0,5% і зменшив ставку рефінансування з 15 до 2%. Водночас він надав 1,1 млрд. дол. (2,6% ВВП) для підтримки ліквідності банкам, які мали проблеми з ліквідністю [2, с. 155]. Так, у листопаді 2008 р. ЦБА надав 50 млн. манатів Унібанку, а також 250 млн. дол. іншим банкам у формі короткострокових

кредитів. Максимальна сума страхування депозитів була збільшена з 6 тис. до 30 тис. манатів, тобто у 5 разів, що допомогло відновити довіру до банків. У результаті в першому півріччі 2009 р. ВВП країни зросло на 3,6% порівняно з аналогічним періодом попереднього року, а обсяг промислового виробництва збільшився на 1% [7].

Особливістю Вірменії у 2008–2009 рр. порівняно з більшістю країн СНД була відносно стабільна діяльність її банківської системи. Уряду не довелося робити значні фінансові вливання у банківський сектор, оскільки банки проводили обережну (консервативну) політику зовнішніх запозичень. У 2009 р. в структурі валового зовнішнього боргу на комерційні банки припадало 17,2% [2, с. 170]. В умовах кризи банки мали значну ліквідність, оскільки попит на гроші в реальному секторі економіки був низьким. І тому швидше зростали пасиви, а не активи банків. При цьому більша частина банківських операцій здійснювалась в іноземній, а не в національній валюті.

Банківська система Грузії напередодні кризи орієнтувалась переважно на боргове зовнішнє фінансування з боку європейських кредитних установ, які у другій половині 2008 р. зазнали значних втрат від іпотечної кризи у США. Як результат, банківський сектор Грузії зіткнувся з проблемою отримання дешевих кредитних ресурсів і вилученням населенням своїх вкладів. Так, обсяг депозитів у банках країни зменшився за 2008 р. на 6,4%, а за 2009 р. – на 19,2% [2, с. 183]. Проте подоланню банківської кризи у Грузії сприяла міжнародна фінансова допомога в розмірі 853 млн. дол. [2, с. 188].

У Казахстані економічному буму до 2007 р. (темпи економічно зростання були 10,2%) сприяло швидке збільшення обсягів кредитування. За 2003–2007 рр. відношення банківських кредитів до ВВП підвищилось на 37% і становило 62% [2, с. 205]. Для стабілізації банківського сектору було спрямовано 480 млрд. тенге (4 млрд. дол.) на додаткову капіталізацію системоутворювальних банків: Народного банку, Казкомерцбанку, “БТА Банку” і “Альянс Банку”. Водночас створено Фонд стресових активів з капіталом 433,3 млн. дол. [2, с. 207]. У лютому 2009 р. НБК провів девальвацію тенге на рівні 23%, знизив ставку рефінансування до 9,5% і перейшов до політики плаваючого валютного курсу.

Аналіз засвідчив, що державне втручання в банківську систему Казахстану було як прямим, так і опосередкованим. До прямих методів втручання належали вклади у статутний капітал банків та фінансування у формі депозитів, розміщених Фондом Національного добробуту “Самрук-Казина”. До непрямих інструментів державного втручання в банківську систему належало здійснення управління корпоративними депозитами.

Таблиця 1

Вливання капіталу і фінансова підтримка системоутворювальних банків Казахстану на 01.01.2010 р. [2, с. 209]

Банк	Вливання капіталу, млрд. тенге	Пакет звичайних акцій, млрд. акцій, %	Депозити, розміщені Фондом “Самрук-Казина”, млрд. тенге	Кредити Фонду “Самрук-Казина” для конвертації у привілейовані акції
Народний банк Казахстану	60	20,5	60	–
Казкомерцбанк	36	21,3	84	–
“БТА Банк”	221	75,1	–	644
“Альянс Банк”	24	100,0	–	105

Як видно з табл. 1, загальний обсяг вливань капіталу Фондом "Самрук-Казина" у 4 системоутворювальних банки становив 341 млрд. тенге, або близько 2,3 млрд. дол. Держава примусово увійшла в "БТА Банк" і повністю контролює "Альянс Банк". Загалом на 01.01.2010 р. частка держави у банківській системі країни становила 25%. Заходи уряду оздоровили банківську систему: за 2007–2009 рр. обсяг заборгованості банків зменшився з 46 млрд. дол. до 30 млрд. дол., а частка зовнішнього богу в загальному обсязі зобов'язань банківської системи Казахстану зменшилася до 33,6% [2, с. 210].

У Киргизії за 2005–2007 рр. сукупний банківський капітал збільшився у 3,3 рази і склав близько 220 млн. дол. Нині 2/3 активів банківської системи Киргизії становить іноземний капітал, в якому частка Казахстану дорівнює 60% [2, с. 224]. І тому зрозуміло, чому криза ліквідності банків Казахстану вплинула на діяльність киргизької банківської системи.

Банківська система Узбекистану доволі слабо інтегрована у світову фінансову систему. На кінець 2008 р. сума активів комерційних банків становила близько 12 трлн. сумів (6,7 млрд. дол.), що у 2,4 рази перевищувало обсяги залучених депозитів фізичних і юридичних осіб. Уряд спрямував на підвищення капіталізації й збільшення ресурсної бази найбільших банків країни близько 0,5 трлн. сумів (360 млн. дол.) бюджетних коштів. За указом Президента Узбекистану збільшено статутний фонд Мікрокредитбанку. певну стабільність банківської системи Узбекистану підтвердили міжнародні рейтингові агентства, присвоївши їй позитивний рейтинг кредитоспроможності. Як результат, у 2009 р. банки країни виділили суб'єктам малого і середнього підприємництва мікрокредитів на 120 млрд. сумів більше, ніж у 2008 р. [2, с. 284]. За даними ЦБУ, в 2009 р. загальні активи комерційних банків становили 10,3 млрд. дол., тобто зросли на 30%. Ставку рефінансування ЦБУ підтримував на рівні 14% річних. Влада стримувала девальвацію шляхом обмеження обігу готівки. Це дало змогу тримати інфляцію у визначених межах. Важливо й те, що за 2000–2009 рр. структура кредитного портфеля банківської системи Узбекистану суттєво змінилася: частка зовнішніх запозичень зменшилася з 54 до 16% [2, с. 285]. В комплексі зазначені заходи забезпечили зростання ВВП країни у першому півріччі 2009 р. на 8,2%, а промислового виробництва – на 9,1% [7].

Найбільші можливості успішної реалізації антикризових заходів серед усіх країн СНД мала Росія. Річ у тім, що впродовж тривалого часу Росія вдало використовувала сприятливу світову кон'юнктуру на основну частину свого експорту – енергоносії, а також інші сировинні товари та зброю. Тому вона спромоглася вийти на друге місце у світі за обсягом золотовалютних резервів і створити великий Стабілізаційний фонд [3, с. 14]. Однак, як виявилось, накопичені резерви не здатні були запобігти потужним ударам кризи: у 2009 р. вперше після 1990-х рр. державний бюджет Російської Федерації був дефіцитним, відбулося істотне зниження ВВП країни (у першому півріччі 2009 р. падіння становило 10,4%), зменшились обсяги промислового виробництва (на 14,8% [7]), фактично вичерпаним виявився Стабілізаційний фонд [8]. Основною причиною таких проблем стала відсутність такого господарського механізму, який би вирішив питання самозабезпечення економіки й її незалежності від світових ринків. Негативним моментом в антикризових заходах уряду, які слід враховувати при формуванні стратегії антикризового управління в Україні, є: намагання допомогти реальному сектору через цільове виділення коштів уповноваженими банками, що були використані на покриття дисбалансів останніх, а до підприємств так і не дійшли; спроби грошової допомоги деяким підприємствам автопрому, які були використані на покриття збитків, а не на поживлення виробництва.

Підсумовуючи, зазначимо, що визначені аспекти світового досвіду можуть стати іманентною частиною цілісної державної політики виходу із сучасної критичної ситуації та створення передумов для динамічного відродження української економіки. Однак слід врахувати, що криза торкається передусім тих країн, які найбільше залежать від міжнародного ринку капіталу. Водночас важливим чинником послаблення кризових явищ є присутність держави у банківських системах і обережна (консервативна) політика зовнішніх запозичень.

Література

1. Швайко М. Світова фінансова криза [Електронний ресурс] / М. Швайко. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2008/11-12/200803.html>.
2. Национальные особенности проявления мирового финансового кризиса в постсоветских странах / под общ. ред. Л. Б. Варданского. – М. : ИЭРАН, 2010. – 350 с.
3. Будкін В. С. Деякі аспекти антикризової програми України в контексті світового досвіду / В. С. Будкін // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 1-2. – С. 12–15.
4. Будкін В. С. Антикризова політика в регіоні Співдружності незалежних держав / В. С. Будкін // Формування ринкової економіки. – К., 2010. – С. 26–30.
5. Олешко А. А. Міждержавне антикризове регулювання у форматі Співдружності незалежних держав / А. А. Олешко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – № 1(48). – С. 105–109.
6. Рустамов Э. С. Этапы экономического развития Республики Азербайджан / Э. С. Рустамов // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – № 3. – С. 85–90.
7. Основні соціально-економічні показники країн СНД [Електронний ресурс] / Держ. комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Стабилизация экономики России в 2010 году остается под вопросом [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.finam.ru/analysis/forecasts00E64/default.asp>.

Редакція отримала матеріал 20 березня 2013 р.